

O'ZBEKISTONDA ELEKTRON TIJORAT SUBYEKTLARINI SOLIQQA TORTISH TIZIMINI RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

Homidov Baxtiyor Rahimberdievich

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi mustaqil izlanuvchisi

baxtiyor.xamidov@soliq.uz

ORCID ID: 0009-0003-7866-9257

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22296537>

ANNOTATSIYA

Mazkur tezisdagi O'zbekistonda elektron tijorat subyektlarini soliqqa tortish tizimini raqamli transformatsiyaning yangi bosqichiga moslashtirish masalalari tadqiq etilgan. Elektron tijoratda soliq ma'murchiligini takomillashtirish faqat elektron nazorat vositalarini kengaytirish bilan emas, balki soliq majburiyatining biznes jarayonining o'zida avtomatik shakllanishini ta'minlovchi institutsional mexanizmlarni yaratish bilan bog'liqligi asoslangan. Tadqiqotda elektron tijorat subyektlari uchun “raqamli soliq pasporti”, platformalarni soliq komplayensi darajasiga qarab segmentlash, kichik elektron biznes uchun avtomatik hisob-kitob tizimini joriy etish, soliq qonunchiligini mashina o'qiydigan formatga bosqichma-bosqich o'tkazish va yangi biznes modellarini soliqqa tortishda tartibga soluvchi eksperimental muhitdan foydalanish taklif etilgan. Mazkur mexanizmlarning qo'llanilishi ixtiyoriy soliq intizomini kuchaytirish, ma'muriy xarajatlarni kamaytirish hamda elektron biznesning rasmiy iqtisodiyotdagi ishtirokini kengaytirishga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: elektron tijorat, raqamli transformatsiya, soliqqa tortish, soliq komplayensi, raqamli soliq pasporti, marketpleys, mashina o'qiydigan soliq qoidalari, soliq ma'murchiligi, avtomatlashtirish, tartibga solish sandboxi.

ABSTRACT

This thesis examines the issues of adapting the taxation system of e-commerce entities in Uzbekistan to the new stage of digital transformation. It is based on the fact that improving tax administration in e-commerce is not only associated with expanding electronic control tools, but also with creating institutional mechanisms that ensure the automatic formation of tax obligations in the business process itself. The study proposes the creation of a “digital tax passport” for e-commerce entities, segmentation of platforms by the level of tax compliance, the introduction of an automatic settlement system for small e-businesses, the gradual transfer of tax legislation to a machine-readable format, and the use of an experimental environment regulating the taxation of new business models. It is argued that the use of these mechanisms will serve to strengthen voluntary tax discipline, reduce administrative costs, and expand the participation of e-business in the formal economy.

Keywords: e-commerce, digital transformation, taxation, tax compliance, digital tax passport, marketplace, machine-readable tax rules, tax administration, automation, regulatory sandbox.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekistonda elektron tijoratning rivojlanishi soliq ma'murchiligiga nisbatan yangi talablarni shakllantirmoqda. Agar avvalgi bosqichlarda asosiy vazifa elektron savdo subyektlarini ro'yxatdan o'tkazish va ularning soliq majburiyatlarini an'anaviy tartibda nazorat

qilishdan iborat bo'lgan bo'lsa, 2022–2026-yillarga kelib asosiy masala soliq jarayonlarini elektron biznesning o'z faoliyatiga integratsiya qilishga ko'chmoqda. Bu esa soliq tizimining nazorat qiluvchi institutdan raqamli servis ko'rsatuvchi institutga aylanish jarayonini tezlashtirmoqda.

2022-yilda “Elektron tijorat to'g'risida”gi Qonunning yangi tahrirda qabul qilinishi elektron savdo ishtirokchilarining huquqiy maqomini aniqlashtirishda muhim bosqich bo'ldi. Mazkur huquqiy asos elektron tijoratni alohida savdo kanali sifatida emas, balki mustaqil iqtisodiy faoliyat shakli sifatida ko'rib chiqish imkonini yaratdi. 2024–2025-yillarda elektron platformalar, buyurtma agregatorlari va boshqa raqamli vositachilarning iqtisodiy faoliyatdagi o'rni kuchaygani esa soliqqa tortish mexanizmlarini yanada moslashuvchan shaklda tashkil etish zaruratini yuzaga keltirdi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, elektron tijorat subyektlari orasida soliq majburiyatlarini bajarish imkoniyati bir xil emas. Yirik marketpleys yoki professional internet-do'kon soliq va buxgalteriya jarayonlarini avtomatlashtirish uchun yetarli texnik va moliyaviy resursga ega bo'lishi mumkin. Biroq ijtimoiy tarmoqlar, kichik savdo platformalari yoki individual elektron kanallar orqali faoliyat yurituvchi mikro biznes subyektlari uchun hatto oddiy soliq hisob-kitobi ham qo'shimcha ma'muriy xarajatlarni yuzaga keltiradi.

Mazkur farq elektron tijorat subyektlariga bir xil soliq ma'murchiligi talablarini qo'llash samarali emasligini ko'rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, 2025–2026-yillarda raqamli davlat xizmatlarining kengayishi soliq tizimida differensial yondashuvni joriy etish uchun texnologik imkoniyatlarni oshirdi. Ya'ni yirik platformalar uchun kengroq axborot almashinuvi va avtomatik hisobot talablari qo'llanilishi, kichik elektron biznes uchun esa maksimal darajada soddalashtirilgan va avtomatik hisob-kitob modeli shakllantirilishi mumkin.

Tadqiqot davomida elektron tijorat subyektlarining soliq intizomiga ta'sir etuvchi asosiy omillardan biri soliq majburiyatining murakkablik darajasi ekanligi aniqlandi. Soliqni to'g'ri hisoblash uchun tadbirkor bir nechta qonunchilik normalarini mustaqil talqin qilishi kerak bo'lgan sharoitda xatolik ehtimoli oshadi. Aksincha, soliq stavkalari, imtiyozlar, hisobot davri va to'lov muddatlari dasturiy tizimda avtomatik hisobga olinsa, inson omilining ta'siri sezilarli kamayadi.

Shundan kelib chiqib, elektron tijorat uchun “soliq majburiyatini oldindan shakllantirish” modeli maqsadga muvofiq deb hisoblanadi. Mazkur yondashuvda tadbirkor soliq deklaratsiyasini noldan tayyorlamaydi. Aksincha, uning faoliyatiga tegishli asosiy ma'lumotlar asosida soliq tizimi hisob-kitob loyihasini shakllantiradi va tadbirkor faqat ma'lumotlarni tekshiradi hamda tasdiqlaydi. Bu model kichik biznes uchun ayniqsa qulay bo'lib, soliqqa rioya qilish bilan bog'liq xarajatlarni qisqartirish imkonini beradi.

Tahlil natijalariga ko'ra, elektron tijoratda yana bir muhim muammo — raqamli identifikatsiyaning yetarli darajada standartlashtirilmaganligidir. Tadbirkor turli elektron platformalarda turlicha foydalanuvchi nomlari, akkauntlar yoki to'lov rekvizitlari orqali faoliyat yuritishi mumkin. Natijada uning iqtisodiy faoliyatini yagona profil doirasida baholash murakkablashadi.

Shu sababli elektron tijorat subyektlari uchun raqamli soliq identifikatori yoki raqamli soliq pasportini shakllantirish taklif etiladi. Ushbu raqamli profil tadbirkorning faoliyat turi, soliq rejimi, elektron platformalardagi ro'yxatdan o'tganligi, foydalanadigan elektron savdo

kanallari va soliq majburiyatlarini bajarish holati kabi ma'lumotlarni yagona tizimga birlashtirish imkonini beradi.

Bunday mexanizmning muhim afzalligi shundaki, tadbirkor yangi platformaga kirganida soliq ma'lumotlarini qayta-qayta kiritishi talab etilmaydi. Platforma tegishli ruxsat asosida soliq profilidagi zarur parametrlarni avtomatik olishi va tadbirkorga tegishli soliqqa tortish shartlarini qo'llashi mumkin. Bu esa elektron biznesni boshlash jarayonini soddalashtiradi.

Tadqiqotda elektron tijorat platformalarining raqamli yetuklik darajasi ham turlicha ekani aniqlandi. Ayrim yirik platformalar sotuvchi identifikatsiyasi, elektron hujjat aylanishi, qaytarilgan mahsulotlar, komissiya summalari va to'lov operatsiyalarini batafsil hisobga olish imkoniyatiga ega. Kichik platformalarda esa bunday funksiyalar cheklangan bo'lishi mumkin.

Shu sababli platformalarni raqamli soliq kompayensi darajasi bo'yicha guruhlash taklif etiladi. Masalan, yuqori darajadagi platformalarda avtomatik soliq hisob-kitobi, elektron identifikatsiya va standart axborot almashinuvi mavjud bo'lsa, ularga "yuqori kompayensli platforma" maqomi berilishi mumkin. Bunday maqom platformaning ishonchlilik darajasini ham oshiradi va davlat tomonidan qo'shimcha nazorat xarajatlarini kamaytiradi.

2025–2026-yillarda sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan davlat xizmatlarining jadal rivojlanishi elektron tijoratni soliqqa tortishda yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Biroq ushbu texnologiyalardan foydalanish faqat huquqbuzarliklarni aniqlashga qaratilmasligi kerak. Sun'iy intellekt tadbirkorga soliq majburiyatlarini tushuntirish, faoliyat turiga mos soliq rejimini aniqlash, xatolik yuz berishidan oldin ogohlantirish va hisob-kitoblarni tekshirish uchun ham qo'llanilishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, "profilaktik soliq nazorati" konsepsiyasi elektron tijorat uchun alohida ahamiyatga ega. Mazkur modelda soliq organi xatolik sodir bo'lgandan keyin jarima qo'llashga emas, balki xatolik yuz berishidan oldin uni avtomatik aniqlash va tadbirkorni ogohlantirishga intiladi. Bu yondashuv davlat va tadbirkor o'rtasidagi munosabatlarni nazorat modelidan hamkorlik modeliga o'tkazadi.

Tahlil davomida soliq qonunchiligini raqamlashtirish darajasini oshirish zarurati ham aniqlandi. Amaldagi huquqiy normalar asosan inson tomonidan o'qish va talqin qilish uchun mo'ljallangan. Raqamli iqtisodiyot sharoitida esa ayrim standart soliq qoidalarini axborot tizimlari avtomatik qayta ishlashi mumkin bo'lgan formatlarda yaratish samaradorlikni oshiradi.

Masalan, soliq stavkalari, qo'llash chegaralari, hisobot davri yoki tegishli imtiyozlar dasturiy kodga bevosita mos keladigan standart parametrlar ko'rinishida e'lon qilinsa, marketpleys va buxgalteriya dasturlarida soliq qoidalarini yangilash jarayoni avtomatlashtirilishi mumkin. Bu soliq qonunchiligidagi o'zgarishlarni biznes dasturlariga tatbiq etishdagi vaqt farqini kamaytiradi.

Bundan tashqari, yangi elektron biznes modellarining doimiy paydo bo'lishi mavjud soliq qoidalarining tez eskirish xavfini keltirib chiqaradi. 2023–2026-yillarda sun'iy intellekt asosidagi xizmatlar, raqamli kontent, obuna modeli, platformaviy mikroxizmatlar va onlayn xizmatlarning yangi shakllari tobora ommalashmoqda. Bunday faoliyat turlariga nisbatan darhol umumiy soliq tartibini joriy qilishdan oldin ularning iqtisodiy xususiyatlarini sinov asosida o'rganish maqsadga muvofiq.

Shu bois elektron tijorat sohasida **soliq sandboxi** mexanizmini joriy etish taklif qilinadi. Uning doirasida yangi biznes modeli ma'lum muddat davomida cheklangan tartibda faoliyat

yuritib, uning daromad shakllanishi, xarajatlari va soliq bazasi amaliy ma'lumotlar asosida o'rganiladi. Keyinchalik mazkur tajriba asosida doimiy soliqqa tortish qoidalarini ishlab chiqiladi.

Tadqiqotning umumiy natijasi shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda elektron tijoratni soliqqa tortish tizimining keyingi rivojlanish bosqichi qo'shimcha nazorat instrumentlarini joriy etishdan ko'ra, soliq majburiyatlarini biznesning raqamli jarayonlariga singdirish bilan bog'liq bo'lishi kerak.

Shu asosda elektron tijoratni soliqqa tortishning istiqbolli modeli quyidagi tamoyillarga asoslanishi mumkin: kichik biznes uchun avtomatik hisob-kitob, elektron tadbirkor uchun yagona raqamli soliq profili, platformalarni komplayens darajasi bo'yicha segmentlash, soliq qoidalarini mashina o'qiydigan shaklga o'tkazish va yangi biznes modellarini eksperimental tartibda soliqqa tortish.

Natijada soliq tizimi tadbirkorni xato qilganidan keyin aniqlaydigan mexanizmdan uning xato qilishiga yo'l qo'ymaydigan raqamli servisga aylanishi mumkin. Mazkur yondashuv elektron tijoratda ixtiyoriy soliq intizomini oshirish, rasmiy biznesga kirish xarajatlarini kamaytirish va raqamli iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini qo'llab-quvvatlash nuqtayi nazaridan eng muhim natija sifatida baholanadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari O'zbekistonda elektron tijorat subyektlarini soliqqa tortish tizimini takomillashtirishda asosiy e'tibor soliq nazoratini kuchaytirishga emas, balki soliq majburiyatlarini biznes jarayonlariga avtomatik tarzda integratsiya qilishga qaratilishi lozimligini ko'rsatdi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliq tizimining samaradorligi tadbirkorning majburiyatlarni qanchalik sodda, tez va kam xarajat bilan bajarishi bilan bevosita bog'liq.

Elektron tijorat subyektlari uchun yagona raqamli soliq profilini shakllantirish, kichik biznes uchun avtomatik soliq hisob-kitobini joriy etish, platformalarni soliq komplayensi darajasiga ko'ra segmentlash hamda soliq qoidalarini mashina o'qiydigan formatga bosqichma-bosqich o'tkazish istiqbolli yo'nalishlar sifatida belgilandi. Mazkur mexanizmlar soliq hisob-kitoblaridagi xatolarni kamaytirish, ma'muriy yukni yengillashtirish va ixtiyoriy soliq intizomini oshirish imkonini beradi.

Shuningdek, tez rivojlanayotgan yangi raqamli biznes modellariga nisbatan soliq sandboxi mexanizmini qo'llash ularning iqtisodiy xususiyatlarini amaliy ma'lumotlar asosida baholash va keyinchalik maqbul soliqqa tortish tartibini shakllantirish imkonini beradi. Bu esa soliq qonunchiligining raqamli iqtisodiyotdagi o'zgarishlarga moslashuvchanligini oshiradi.

Elektron tijoratni soliqqa tortishning zamonaviy modeli “nazoratdan keyingi javob chorasi” tamoyilidan “xatoni oldindan oldini olish va avtomatik komplayens” tamoyiliga o'tishi kerak. Shu asosda shakllantirilgan raqamli soliq muhiti tadbirkorlik faoliyatini rasmiylashtirishni soddalashtirish, soliq bazasini kengaytirish hamda davlat va biznes o'rtasidagi munosabatlarni servis va hamkorlik tamoyillari asosida rivojlantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi (2022). *“Elektron tijorat to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni*, O'RQ-792-son, 2022-yil 29-sentabr. Toshkent: Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti (2020). *“Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-6079-son Farmon*, 2020-yil 5-oktabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi (2024). *“O'zbekiston Respublikasida elektron tijorat sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi 885-son qaror*, 2024-yil 26-dekabr. Toshkent.
4. Pulatov, A. (2024). ‘O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni soliqqa tortish’, Urinboyev, R. (tahr.) *Markaziy Osiyo huquqining siyosiy iqtisodiyoti*. Cham: Palgrave Macmillan, 227–253-betlar.
5. OECD (2014). *Soliq talablariga rioya qilishni tizimning o'zida loyihalash: kichik va o'rta biznesda soliq intizomini yaxshilashning tizimli yondashuvi*. Parij: OECD Publishing.
6. Bellon, M., Chang, J., Dabla-Norris, E., Khalid, S., Lima, F., Rojas, E. and Villena, P. (2019). *Soliq intizomini yaxshilashda raqamlashtirish: Peruda QQS bo'yicha elektron hisobvaraqq-fakturalar tajribasi*. IMF Working Paper, 2019/231. Washington, DC: International Monetary Fund.
7. OECD (2020). *Soliq ma'murchiligi 3.0: soliq ma'murchiligining raqamli transformatsiyasi*. Parij: OECD Publishing.
8. Brondolo, J.D. (2021). *Import qilinadigan raqamli xizmatlar va kam qiymatli import tovarlariga qo'shilgan qiymat solig'ini ma'muriy boshqarish*. IMF Technical Notes and Manuals, 2021/004. Washington, DC: International Monetary Fund.
9. Dabla-Norris, E., de Mooij, R.A., Hodge, A., Loeprick, J., Prihardini, D., Shah, A., Beer, S., Davidovic, S., Modi, A.M. and Qi, F. (2021). *Osiyo mamlakatlarida raqamlashtirish va soliqqa tortish*. IMF Departmental Paper, 2021/017. Washington, DC: International Monetary Fund.
10. OECD (2022). *Soliq ma'murchiligi 3.0 va soliq to'lovchilarni raqamli identifikatsiya qilish: dastlabki natijalar*. Parij: OECD Publishing.